

Александар Миленковић
 Филозофски факултет, Београд
 ajemfajn@gmail.com

Употребе и значења термина χλωρός у хомерским еповима

Апстракт: Овај чланак има за циљ да укаже на разноврсну употребу и нејасна значења термина χλωρός у *Илијади* и *Одисеји*. Пошто издвоји и групише све примере овог термина, аутор износи анализу проблематичних места и нуди решења за непрецизна значења, у зависности од контекста и других семантичких околности.

Кључне речи: Хомер, боје, контекст, Вилијам Гледстон, лексичка семантика.

У делима грчке књижевности, а посебно код Хомера, већ на први поглед можемо уочити једну прилично упрошћену палету боја у описима ондашњег света. Из перспективе модерног читаоца, античка употреба термина за боје показује велико неслагање са данашњом употребом тих термина. Ако бисмо усмерили пажњу на боје у античкој књижевности, схватили бисмо да су термини који се користе врло сведени и да су углавном изведени из техничке терминологије (златан, бронзан, сребрн, итд.). Остали термини за боје показују један много шири спектар семантичких примена, те постаје веома тешко пронаћи примарна, као и прецизна значења ових термина, како у контексту, тако и уопште.

Наука почиње да претреса питања античке перцепције боја тек у XIX веку, а први који је приметио да грчка палета боја обилује нејасноћама био је британски премијер и класични филолог Вилијам Гледстон. Запажања о употреби термина за боје изнео је у једном поглављу свог класичног тротомног дела издатог 1858. под насловом *Studies on Homer and the Homeric Age*. Иако врло прецизни и смислени, његови сувише радикални закључци изазвали су бројне критике и неслагања још међу савременицима. Наиме, након издва-

јања основних термина за боје у *Илијади* и *Одисеји*, њихове контекстуалне анализе и сасвим анахроног упоређивања са терминима за боје у енглеском језику, Гледстон је закључио да је Хомер био не само слеп, већ првенствено слеп за боје, и да су стари Грци, штавише, колективно били далтонисти.¹ У време кад на сцену ступа Дарвинова теорија о еволуцији, било је привлачно замислити и да се људско око од периода хомерских епова развијало и прилагођавало, и да су људи много касније добили способност да виде све оне боје које ми данас перципирамо и којима смо дали засебне називе.²

Гледстон је груписао резултате своје анализе лексике за боје и распоредио их у пет тачака. Његова запажања односе се на следеће одлике хомерског језика: 1) сиромашна лексика за боје, 2) употреба једног термина за одређивање не само различитих нијанси, већ и различитих боја уопште, 3) описивање истог предмета различитим епитетима који се међусобно искључују, 4) доминантна употреба црне и беле боје, и 5) слаба употреба термина за боје тамо где бисмо их највише очекивали.

Предмет овог чланка биће управо један од тих термина чију бисмо заступљеност очекивали чешће у описима хомерског света. Наиме, у редовима који следе позабавићу се детаљнијом анализом разноврсне употребе термина $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$, као и контекстима у којима се овај придев јавља, са циљем да што прецизније утврдим у којим се типичним изразима среће и које је све специфичне семантичке нијансе могао имати у *Илијади* и *Одисеји*.

Термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ се данас среће углавном у техничким изразима (хлор, хлорофил, хлороформ, итд.), а основно значење на које указује јесте зелена боја. У модерном грчком придев $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ има

¹ Deutscher (2010), 30: »To phrase it somewhat anachronistically, he argued that Homer and his contemporaries perceived the world in something closer to black and white than to full Technicolor.«

² Gladstone (1858), 495: »And even so Homer, though his organ was little trained in the discrimination of colours ... but rather we are to learn that the perceptions so easy and familiar to us are the results of a slow traditionary growth in knowledge and in the training of the human organ, which commenced long before we took our place in the succession of mankind.«

значење »сиров, свеж« и користи се да опише тек изникле биљке или млад сир. Што се тиче најранијих забележених књижевних употреба овог придева, стандардни речник античког грчког (*LSJ*) наводи неколико његових значења, чија разноликост код модерних читалаца изазива бројне нејасноће. Као примарно значење даје се његова хроматска вредност и преводи се као »зеленкасто-жут, бледо зелен« (*»greenish-yellow, pale green«*) или једноставно »жут« где се наводе примери у којима *χλωρός* стоји уз мед, песак и жуманце. Као секундарно значење стоји »блед« (*»generally, pale, pallid«*), када служи за опис људског изгледа најчешће под дејством страха. У лекарским се списима јавља опет у значењу »жућкаст«, посебно кад се користи у опису изгледа очију услед каквог обољења. Тек се на трећем месту налази пренесено значење, одвојено од хроматске ознаке, и значи »свеж« (*»without regard to colour, green, i.e. fresh, opp. dry«*).³

У покушају да прецизирамо примарно значење нашег придева, неопходно је заћи дубље у његово порекло. За ову прилику послужио сам се трима значајним именима грчке етимологије – етимолошким речником грчког језика Пјера Шантрена⁴, Роберта Бејкеса⁵ и Хјалмара Фриска⁶. Кад су у питању значења која покрива овај придев, сва три речника се прилично слажу, те имамо следећа тумачења: Шантрен каже да овај термин означава нешто што је зелено или светло жуто (*»se dit d'un vert ou d'un jaune clair«*), а затим даје преглед његових употреба (*»les moissons non mûres, le miel, ces qui sont malades, ou ont peur, et par hypallage la peur elle-même, par référence a la vigueur d'une végétation jeune, peut qualifier tout ce qui est frais et récent: bois, fromage, larme, sang, etc.«*). Бејкес и Фриск су потпуно сагласни у преводу нашег термина (*»bright green, pale green, green-yellow, yellowish, pale, fresh, lively; односно hellgrün, blaßgrün, grüngelb, gelblich, blaß, frisch, lebendig«*). Шантрен још примећује да је термин *χλωρός* у хомерским еповима првенствено пове-

³ *LSJ*, s.v. *χλωρός*.

⁴ Chantraine (1968).

⁵ Beekes (2010).

⁶ Frisk (1954–1972).

зан са течностима, док је значење које указује на хроматску вредност овде секундарно, о чему ће више речи бити у даљем излагању.

Сва три речника се слажу да је термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}s$ уско повезан са речју $\chi\lambda\acute{o}\eta$ која означава младо биље, траву (*LSJ*: »the first green shoot of plants in spring; young verdure of trees, foliage; juice of green shoots; vegetables, herbs, greens«). Корен $*\acute{g}^{h}el-$ типичан је корен из ког се у многим ИЕ језицима изводе термини за вегетацију, па тако у латванском језику налазимо примере *želti* (никнути), *žalias* (зелен), *žolē* (трава), у руском *зеленый* (зелен), у латинском *olus*, *-eris* < *holus* (поврће), у српском *зелен*, *зеље*, итд. Термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}s$ изведен је из нулте базе овог корена $*\acute{g}^{h}lh_3-r\acute{o}-$.

У хомерским еповима термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}s$ се појављује укупно осамнаест пута, и то шест пута у *Илијади* а дупло више у *Одисеји*. Сагледаћемо контексте у којима се ови примери јављају, након чега ћу изнети анализу датих места. Ради боље прегледности појединачних употреба, ова места су груписана типски, а почећу од групе са највише примера.

На чак једанаест места термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}s$ се јавља или уз именицу страх, или у опису лица преплашеног. У *Илијади*, пред крај VII певања, када се обе војске госте у својим таборима, а Зевс разбацује громове по небу, јунаке обузима зебња описана на следећи начин: $\tau\acute{o}\upsilon s\ \delta\grave{\epsilon}\ \chi\lambda\omega\rho\acute{o}\nu\ \delta\acute{\epsilon}o s\ \eta\rho\epsilon i$ (*Il.* VII 479). Идентичан склоп налазимо у сцени борбе између Менелаја и Хектора. Песник се овде послужио сликовитим поређењем Менелаја са лавом, који је толико крволочан и opak да му се ниједан пас или пастир не смеју примаћи »јер бледа их везује зебња«⁷: $\mu\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \chi\lambda\omega\rho\acute{o}\nu\ \delta\acute{\epsilon}o s\ \acute{\alpha}\iota\rho\epsilon\iota$ (*Il.* XVII 67). Кроз *Одисеју* се уочава шест оваквих склопова. У XI певању Одисеј на улазу у Хад приноси жртву која узбуди душе мртвих, те оне почну да му се приближавају, а њега од те сцене обузме ужасан страх: $\acute{\epsilon}\mu\grave{\epsilon}\ \delta\grave{\epsilon}\ \chi\lambda\omega\rho\acute{o}\nu\ \delta\acute{\epsilon}o s\ \eta\rho\epsilon i$ (*Od.* XI 43). Идентична формула биће употребљена на крају истог певања, где Одисеју, док напушта Подземље, душе поново натерају страх у кости (*Od.* XI 633). У опису Харибде и

⁷Ђурић, 1977. Остали преводи су моји, где не буде другачије назначено.

њене моћи, Одисејеву дружину обузима страшна језа, поново исказана истом синтагмом као и у претходном примеру (*Od.* XII 243). У XXII певању, Одисеј се обраћа Пенелопиним просцима и наговештава њихову судбину, а од његових претњи њих обузима страх: πάντας ὑπὸ χλωρόν δέος εἶλε (*Od.* XXII 42.). Идентичан израз налазимо у VIII певању *Илијаде*, кад се Зевс умеша у битку, мерећи судбине Ахејаца и Тројанаца и шаљући Кере на обе стране, па кад баци муњу на ахејску војску, њих обузме страх описан придевом χλωρός (*Il.* VIII 77). У последњем певању *Одисеје* Итачане обузима језа када им Медонт саопшти да је Одисеј све време имао помоћ богова док се борио против просаца у свом двору (*Od.* XXIV 450), а нешто ниже у истом певању јавља се исти опис страха који обузме борце пошто им се укаже Атина с намером да прекине борбу (*Od.* XXIV 533). У *Илијади* се срећемо са два примера истог значења, али другачије формулације, где је придевом χλωρός описан изглед (вероватно лице). Овакву употребу термина χλωρός видимо на примеру Долона, који се ушуња у ахејски табор, али га Одисеј и Диомед открију, те га приморају да им ода тајне из тројанског табора, због чега он *пребледи* од страха: χλωρός ὑπαὶ δείους (*Il.* X 376). Други такав пример видимо у XV певању, у опису преплашених Тројанаца кад Ахејци стану да их потискују: χλωροὶ ὑπαὶ δείους πεφοβημένοι (*Il.* XV 4).

Укупно три употребе термина χλωρός везују се за вегетацију, и све три се налазе у *Одисеји*. У IX певању, да би се извукао из Полифемове пећине, Одисеј смисли да га нападне једним огромним маслиновим колцем, за који се, како видимо, каже да га је киклоп одсекао с намером да га носи са собом кад се осуши:

Κύκλωπος γὰρ ἔκειτο μέγα ῥόπαλον παρὰ σῆκῳ,
χλωρόν ἐλαῖνεον... (*Od.* IX, 319-320.)

*Киклопов велики колац од младог дрвета
маслине крај пања је лежао...*

А кад је Киклопа вино коначно опило, Одисеј је спровео у дело своју замисао и напао га коцем који је захватила ватра, премда је био χλωρός:

Ἀλλ' ὅτε δὴ τάχ' ὁ μοχλὸς ἐλαίνος ἐν πυρὶ μέλλεν
ᾄψεσθαι, **χλωρός περ ἑών**, διεφαίνετο δ' αἰνῶς... (Od. IX 378-379)

*А кад је маслинов колац пламеном захваћен био,
иако зелен, он букну свом снагом...*

Трећи случај употребе термина **χλωρός** у контексту вегетације налазимо у XVI певању, у сцени где се Телемах и Одисеј коначно срећу, у колиби свињара Еумеја. Не знајући да је у питању његов отац, Телемах странца не подиже са седишта, већ каже да ће наћи друго место за седење. Еумеј му је наместио да седне другде, тако што је пред њега простро грање и прекрио га крзном: **χεῦεν ὕπο χλωράς ῥῶπας καὶ κῶας ὕπερθεν** (Od. XVI 47).

На два места се термин **χλωρός** јавља као атрибут уз именицу мед. Прво јављање је у *Илијади*, у опису Несторовог шатора. Сцена обилује терминима за боје, а међу златним и бронзаним посуђем налази се и **μέλι χλωρόν** (Il. XI 631). Други пут овакав склоп налазимо у *Одисеји*, у много мрачнијој сцени у којој Кирка припрема чаробни напиток за Одисејеву дружину, а састојци су сир, брашно, вино и **μέλι χλωρόν** (Od. X 234).

Преостала су још два примера који не спадају у директну употребу термина **χλωρός**, али су свакако како етимолошки, тако и семантички повезани са њим, те сматрамо да су вредни помена. Први пример се налази у већ поменутом XI певању *Одисеје*, где Одисеј набраја које је све знамените жене видео у Хаду, па између осталог помиње и Хлориду у следећим стиховима:

Καὶ **Χλῶριν** εἶδον περικαλλέα, τὴν ποτε Νηλεὺς
γῆμεν ἔδν δια κάλλος, ἐπεὶ πόρε μυρία ἔδνα,
ὀπλοτάτην κούρην Ἀμφίονος Ἰασίδαο,
ὃς ποτ' ἐν Ορχομενῷ Μινυεῖφ ἴφι ἄνασσεν. (Od. XI 281-284)

И прелепу Хлориду видех, ону којом се Нелеј
ожени због њене лепоте, па јој безброј дарова дао,
најмлађу ћерку Јасовог Амфиона,
што владао је некад минијским Орхоменом.

На крају, такође у *Одисеји*, овог пута у XIX певању, сродним епитетом описује се славуј, у сцени где Пенелопа препричава свој сан:

Ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κόρη, **χλωρηῖς** ἀηδών,

καλὸν αἰεῖδῃσιν ἕαρος νέον ἵσταμένοιο,
δενδρέων ἐν πετάλοισι καθεζομένη πυκινόισιν... (Od. XIX 518)

*Ко што ћерка Пандареја, славуј птица шумарица,
красну песму у пролеће рано пева,
у крошњама док седи густим...*

Пре него што наставим са анализом употребе придева *χλωρός* у контексту, вратићу се за тренутак на Гледстонову студију. Испитавши хомерске употребе термина *χλωρός*, он је закључио да се у хомерским еповима овај термин употребљава на шест различитих начина: 1) углавном се користи метафорички у опису страха, али и 2) за исказивање бледила у лицу под дејством страха; као 3) епитет уз грање, 4) уз мед, 5) епитет уз колац од маслиновог дрвета; и на крају 6) изведени епитет за славуја од истог корена. Будући да се ни бледило у лицу ни мед, па ни маслиново дрво не могу описати придевом *зелен*, Гледстон је закључио да се термин *χλωρός* односи више на одсуство, него на присуство одређене боје, и да се најчешће јавља у коантирању бледила. Међутим, истиче да је реч изведена од речи *χλοή* (sic!) што означава младу биљку, па би овај термин могао да упућује и на свежину, младо биље, као што у српском, а и другим модерним језицима, *зелен* може да значи и онај који још није сазрео, који је млад.⁸

У наставку истог поглавља о бојама, Гледстон објашњава зашто реч *χλωρός* није подесна за описивање зелених предмета. Ако овај епитет може да стоји уз предмете који јесу зелене боје и уз предмете који су обојени другим бојама, али су у неком смислу млади, свежи или тек израсли, јасно је, истиче Гледстон, да је употреба овог термина ближа исказивању свежине него зеленила. Када се *χλωρός* односи на боју, односи се на једва видљиву боју, тј. на бледило. Осим тога, и после хомерских епова, овај се епитет јавља уз појмове или предмете који нису зелене боје, што иде у прилог његовој теорији да се овим термином није исказивала хроматска вредност предмета.⁹

Након прегледа свих релевантних места из *Илијаде* и *Одисеје*, прво што се примећује јесте доминантна употреба термина *χλωρός* као

⁸ PMC, II, 295.

⁹ Gladstone (1858), 492.

епитета уз именицу страх или у циљу описа лица преплашеног (на чак једанаест од укупно осамнаест места). На први поглед, посебно посматрано из перспективе модерног читаоца, изненађује то што овај епитет ретко налазимо у описима вегетације.

Какав је то, дакле, *бледи страх*? Како наводи Ј. Саито,¹⁰ питањем *бледог страха* бавили су се многи научници, почев, наравно, од Гледстона.¹¹ Он је сматрао да, било да је реч о епској формули или не, значење које *χλωρός* има у овом контексту јесте изглед који неко поприми када пребледи од страха.¹² Постоје чак и покушаји да се ова формула схвати буквално, тј. хроматски, будући да медитерански тип коже, када побледи, поприми нијансу зелене боје.¹³ Једно од најинтересантнијих тумачења употребе овог термина налази се управо у студији Ј. Саито која се бави његовом детаљном анализом унутар *Илијаде*. Она предлаже разматрање придева *χλωρός* у систему позитивно – негативно, где би се он налазио између ова два пола, као какав неутрални елемент, који се може применити у два опречна случаја. Ако се користи у опису негативне атмосфере, поприма негативно значење, па отуд *бледи страх*, тј. лице пребледело од страха, ужаснуто. С друге стране, ако се постави у ведрију, позитивнију атмосферу, поприма супротно значење – исказује свежину, ведрину, сјај, те може да стоји као епитет уз мед.

У својој специфичној категоризацији употреба термина *χλωρός* у хомерским еповима Саито одлази и корак даље посматрајући их као антиципацију ахејске победе над Тројанцима. Будући да се на још четрнаест места у *Илијади* јавља реч страх, али никад уз неки други епитет осим овог већ поменутог, она сматра да песник намерно користи формулу *χλωρόν δέος* и то углавном уз Тројанце, указујући на страшну судбину која их чека, те и придев *χλωρός* поприма злослутно значење.¹⁴ Осим тога, то једно место у *Илијади* где се по-

¹⁰ Saito (2010).

¹¹ F. Wallace, E. Platnauer, E. Irwin, B. H. Fowler, R. B. Onians и др.

¹² Gladstone (1858) 492: »The meaning... is probably ashy-pale fear.«

¹³ Kober (1932).

¹⁴ Saito (2010), 30.

миње μέλι χλωρόν, помиње се у опису Несторовог шатора. Сцена је прилично светла и одаје утисак позитивне атмосфере, уз блиставе пехаре од злата, бронзане тацне и мед, који је светао и блистав. Таква сцена, нимало мрачна и злослутна, опет је на ахејској страни, примећује Саито. Иако су њена запажања интересантна, закључке до којих је Саито дошла тешко је прихватити без резерве. Главни разлог томе јесте чињеница да се формула χλωρόν δέος не јавља искључиво у контексту тројанског страха, али и то што *Одисеја* обилује употребама ове формуле, врло често у опису самог Одисеја, коме крај ипак неће бити страشان и мрачан. Како бисмо онда објаснили такав склоп? Овде, као и у већини других примера, хроматска вредност термина χλωρός мора се у потпуности занемарити. Чини ми се да је Гледстон био на добром трагу када је извео закључак са којим се и аутори етимолошких речника слажу – да χλωρός денотира врло слабо присуство боје, тако рећи њено одсуство тј. бледило.

Како онда објаснити приписивање истог придева описима вегетације? Очигледно је да се у хомерским еповима термин χλωρός у контексту вегетације јавља врло ретко. Данас бисмо очекивали да се овај придев нађе много чешће, будући да се у оба епа налази доста описа природе, а да је зелена боја у таквим сликама доминантна. Међутим, чини се да он ни овде нема значење хроматске вредности. Ако се присетимо етимолошких тумачења овог термина, она сва упућују на реч χλόη (младо биље, растиње, зеленило). То што је доминантна боја вегетације зелена, чини се најмање битним у хомерском контексту. Оно што се чини важнијим јесте идеја незрелости, нечега младог, свежег и влажног.

Интересантно је место у IX певању (ὁ μοχλὸς ἐλάινος... χλωρός περ ἑών...) где се истиче да је колац био ужарен, мада је био зелен. Овде је јасно да се мисли на младу грану која је исечена у колац, а не на зелену боју *per se*. За то поткрепљење можемо наћи у Теофрастовом спису *De Igne*, где пише следеће:

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ τῶν χλωρῶν ἐρυθροτέρα φλόξ ἢ τῶν ξηρῶν, ὅτι πλέον ἔχει τὸ τοιοῦτον, δι' οὗ διαφαينوμένη λαμβάνει τὴν χροῖαν ὥσπερ καὶ ὁ ἥλιος, ὅταν ἢ παχὺς ὁ ἀήρ. ὁ δ' ἀνθραξ οὐδὲ ποιεῖ φλόγα πλὴν ὀλίγην διὰ

τὸ μὴ ἔχειν τὴν ἐξαερούμενὴν πολλὴν ὑγρότητα· πυρούμενὴ γὰρ αὕτη φλόξ.¹⁵

Због тога је, наиме, пламен од зеленог дрвета црвенији од пламена сувог дрвета, будући да садржи више влаге кроз коју пролази светлост при чему добија боју, као што сунце (добија боју) када је ваздух густ. А од жара се може добити мали пламен, јер нема довољно влаге за стварање ваздуха; док влага сагорева, настаје пламен.

Могуће је да је Теофрастово мишљење засновано на Демокритовом поимању боја¹⁶, који је сматрао да младо (зелено) и влажно дрво даје црвенији пламен и жар него суво.

Употреба термина *χλωρός* уз мед такође не упућује на хроматску вредност меда као супстанце. Које је боје мед уопште? У зависности од поднебља, врсте биљака са којих пчеле сакупљају полен, па све до начина производње меда, боја може бити од скоро прозирне и бле-дуњаве, преко жуте, до тамно браон. Међутим, ми данас тешко можемо знати које је боје био мед у хомерско доба. Али то овде није ни питање. Чини се да придев *χλωρός* овде указује на светлину и флуидност. Мед остављен на собној температури брзо постаје готово сасвим течан, да би постепено прешао у гушће, кристализовано стање. Ако *χλωρός* упућује на нешто младо и свеже, вероватно је такав мед чист и течан, док боју не можемо, а и не морамо претпоставити. То би нам објаснило зашто се придев *χλωρός* користи за опис меда и у Несторовом шатору, где је целокупни дојам пријатан, али и у Киркиној кухињи, где све мора бити врло мрачно и мистично. Интересантно је да се код других писаца *χλωρός* може јавити уз три, од укупно четири њена састојка у напитку: налазимо га уз мед, сир, али и вино.¹⁷

Још једна интересантна и врло иновативна употреба термина *χλωρός* види се у епитету који стоји уз славуја: *χλωρηῖς ἀηδών*. Етимолошки, термин *χλωρός* и овај специфичан епитет потичу од

¹⁵ Thphr. *Ign.* 31.

¹⁶ Thphr. *Sens.* 74.

¹⁷ Истина, придев *χλωρός* нисам нашао у опису брашна (*ἄλφιτον*) које Кирка користи, али се на једном месту код Тукидида јавља употреба уз жито: καὶ τοῦ σίτου ἔτι *χλωροῦ* ὄντος (Thuc. IV 6, 1).

исте речи: χλόη. Овај епитет, стога, означава онога који обитава у зеленилу. Посматрано тако, ова би се употреба такође могла сврстати међу примере где се χλωρός користи за опис вегетације, будући да наш придев може да упућује на оног који обитава у зеленилу. Но, како славуј није зелене боје, ово нас место наводи на размишљање у другом правцу. Овакав случај употребе термина који упућује на зелену боју у опису *незелених* именица није јединствен. У кратком и врло информативном чланку *О зеленом коњу*¹⁸ М. Ивић објашњава феномен *коња зеленка* у српском језику, као и употребу придева *зелен* у опису других животиња (пас, вук) па и разног оружја (мач, сабља, топ...).¹⁹ Важно је сведочанство да се овај придев у народној поезији неретко користи и као епитет за сокола, који баш као и славуј, заправо није зелене боје. Што се хроматске одлике тиче, тај зелени коњ (пас, вук или соко) увек је (неке нијансе) сиве боје.²⁰ Да ли је придев χλωρός носио пренесено значење још од хомерских епова и упућивао на младост и крепкост, или пак долази до мешања боја кад се посматра нешто сиво у зеленом окружењу (попут коња на ливади или славуја у шуми), не можемо са сигурношћу знати, али видимо да овакви склопови нису усамљени у античким оквирима, а ни много шире.

Лично име Хлорида није пример директне употребе термина χλωρός, али сматрам да је важно поменути и ово место. Како митологјски речник²¹ наводи, њено је име првобитно гласило Мелибеја

¹⁸ Ивић (1995).

¹⁹ Употреба уз оружје занимљива је јер се може довести у везу са два придева изведена из истог корена као и χλωρός (*ǵʰlʰ₃-ró-). У фригијском се јавља реч γλουρός, а значење је исто као код придева χρυσός (златан). Одатле потичу рус. *золото*, лет. *zelts*, исл. *gull*. Новија истраживања показују да се елемент -ró- користи за образовање термина за боје, што се огледа у односу придева χλωρός < *ǵʰlʰ₃-ró- и ведског *híri* < *ǵʰlʰ₃-i° »светлокос, риђокос«. Паралела оваквом систему јесте пример придева »бео« у грчком и староиндијском – *h₂rǵ-i° (гр. ἀργί°, скр. *rjī*) : *h₂rǵ-ró- (гр. ἀργρός > ἀργός, скр. *rjrá*) (Blanc (2004)).

²⁰ Како нас Ауло Гелије обавештава, и у латинском језику се јављао склоп *equus viridis*. М. Ивић чак појаву *зеленог коња* у позном латинском језику доводи у везу са појавом »коња зеленка« у балканским језицима.

²¹ Срејовић–Цермановић (2004).

и била је једна од Ниобиних ћерки. Име Χλῶρις добила је пошто јој је на лицу остало самртно бледило од страха када су Аполон и Артемида побили њену браћу и сестре. Дакле, ово би се место могло сврстати уз групу примера где се χλῶρός јавља као епитет страха или лица које је бледо од страха, мада речници не бележе неко посебно тумачење овог имена. Овакву употребу ни Гледстон није забележио, што прилично изненађује с обзиром на то да је забележио употребу у примеру славуја. Занимљиво је приметити и да је њено прво име изведено из речи μέλι (мед), мада је вероватно да је то у овом примеру само случајност.

Када се сагледа употреба термина χλῶρός у хомерским еповима, врло се јасно види да се овај термин користи најмање као име некакве боје. Чешће се пак користи у опису страха, при чему има негативну конотацију, док се ређе јавља у позитивном смислу. Постоји јака веза са вегетацијом, што не мора нужно да значи да та веза функционише на хроматском нивоу. Више ми се чини да се χλῶρός користи да означи некакву свежину која је својствена младом биљу (χλόη), него да означи њихову боју, која се иначе у животном добу једне биљке и мења. Будући да се биљни сокови смањују временом, те биљка постаје жућа и сувља, можемо претпоставити да се термин χλῶρός доводи у директну везу са влажношћу и биљним соком.²²

Након анализе појединачних употреба и значења термина χλῶρός у хомерским еповима, видимо да нам речник није увек био од помоћи. Речници, наиме, као примарно значење овог придева наводе његову хроматску ознаку, па негде предност дају жутој а негде зеленој боји, а често се компромисно наводи да означава зелено-жу-ту боју. Примери са претходних страница показују нам да примарно

²² Овде није на одмет поменути и једино јављање термина χλῶρός код Хесиода, који га употребљава у контрасту сувог и влажног:

μηδ' ἀπὸ πεντόζοιο θεῶν ἐν δαίτῃ θαλεῖη
αὔρον ἀπὸ χλῶροῦ τάμνειν αἰθωνί σιδήρῳ. (Op. 742-743)

И немој на богатој гозби богова, са онога што пет грана има,
суво од влажног сјајним гвожђем одсећи!

значење придева $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ у епској поезији никако не може бити хроматска ознака.

Дакле, термин $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ се у хомерским еповима употребљава у следећим случајевима: 1) у опису страха, 2) у опису вегетације, 3) у опису меда, и 4) у примерима специфичне употребе. Видимо да не само што не исказује хроматске вредности, већ напротив, преважно служи да искаже недостатак боје, тј. бледило, те свежину и влажност. Нисам се сложио са резултатима које је изнела Ј. Саито, али је занимљиво приметити и двојаку употребу придева $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$, пратећи управо њен модел позитивно – негативно. Кад год смо овај придев срели у опису људских бића, он је искључиво имао негативне конотације. С друге стране, кад смо га сретали у описима флоре/фауне или неживих материја, његова значења се померају у позитивном правцу, будући да конотира свежину и влажност.²³

Овове у прилог свакако иду и резултати испитивања употреба и значења нашег придева и у другим жанровима раног периода грчке књижевности. Најчешћа употреба термина $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ у сфери људских бића налази се у списима *Хипократског корпуса*,²⁴ где се лекари служе овим придевом да што прецизније опишу разнолике симптоме и телесна стања пацијената. Тако се придевом $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ описују боја органа (очи, кожа, нокти, језик) или боја телесних излучевина (испљувак, столица, урин, жуч), а исходи обољења са таквим симптомима углавном су неповољни и неретко фатални. Насупрот овим упечатљивим примерима који носе искључиво негативна значења, стоје примери употребе термина $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ уз флору и фауну и изван хомерског света, а највише у драмској и лирској поезији,²⁵ и такве сцене обилују свежином и животном енергијом. Између ова два пола налазе се примери где се термином $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ не описују ни нужно

²³ За даље читање в. Миленковић (2014).

²⁴ Наиме, испитане су употребе и значења термина $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ унутар два списка ХЗ, и то *Прогностик* и *Болести II*, где укупно налазимо 22 примера.

²⁵ У драмским делима (код Аристофана, Есхила, Софокла и Еурипида) налазимо укупно петнаест примера употребе термина $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$, док се у лирској поезији (код Сапфо, Алкеја, Анакреонта, Стесихора, Симонида, Бакхилида, Пиндара и Ксенофана) он среће на укупно десет места.

негативне, а ни нужно позитивне слике. Ту спадају примери употребе уз неживе материје. Код Хомера смо наишли на употребу нашег придева уз мед, али се у другим жанровима налазе и примери употребе уз сир, песак, па и вино.

Његова значења, дакле, одвојена од хроматске ознаке, морају одговарати контексту, па уместо зеленила у лицу, зелене гране или зеленог меда, имаћемо бледило у лицу, младу грану и свеж мед. Проблем значења и употребе придева *χλωρός* само је још један доказ да боја не представља никакав апсолутни квалитет, већ да се ради о једној врло сложеној друштвеној творевини коју првенствено условљава њен културолошки аспект.

Литература

- Beekes, Robert (2010), *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden.
- Blanc, Alain (2004), »Chronique d'Etymologie Grecque«, *Revue de philologie, de litterature et d'histoire anciennes* 1, 9.
- Brenner, Athalya (1982), *Colour Terms in the Old Testament*, Sheffield.
- Chantraine, Pierre (1968), *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque*, Paris.
- Deutscher, Guy (2010), *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*, New York.
- Frisk, Hjalmar (1954–1972), *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Gladstone, W. E. (1858), »Homer's Perceptions and Use of Colour«, *Studies on Homer and the Homeric Age*, III, Oxford.
- Ivić, Milka (1995), *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*, Beograd.
- Kober, Alice E. (1934), »The use of color terms in the Greek poets«, *The Classical Weekly* 27, 24, 189–191.
- Миленковић, Александар (2014), »ΧΛΩΡΟΣ у раној грчкој књижевности (од хомерских епова до Хипократског зборника) – употребе и значења«, завршни мастер рад, Београд.
- Pastoureau, Michel (2008), *Black: The History of a Color*, Princeton.
- Saito, Yukiko (2010), *Hloros in the Iliad, Green fear and yellow honey, or is it contrary?*, Dublin.

Александар Миленковић

Пастуро, Мишел (2011), *Плава, историја једне боје*, Београд (прев. Милан Комненић).

Срејовић, Драгослав / Цермановић, Александрина (2004), *Речник грчке и римске митологије*, Београд.

Aleksandar Milenković

Faculty of Philosophy, Belgrade

The use and meaning of χλωρός in the Homeric poems

Abstract

This article aims to show various uses of the term χλωρός in Homeric poems and its elusive meaning inside this genre. After identifying and categorizing all the examples of the term, the author analyzes its problematic usage and offers solutions to its confusing and imprecise meanings, depending on the context and other semantic circumstances.

Key Words: Homer, Colour, Context, Gladstone, Word Meaning.